

BÁLINT SÁNDOR NYOMÁBAN

A három napig tartó fájdalmak borúja már a múlté, napfényes élete viszont még nincs oly messze tőlünk, hogy Mórára és a szögedi nemzet paprikatermelő parasztjaira emlékeztető alakját, közvetlen természetességét, kimért nyugalmát, alsóvárosi ferences berkekből eredő, Assisi szentjét idéző naiv báját csak a tudománytörténet páncélatába tudjuk elhelyezni. Elment tőlünk, alakja egyre távolodik, de körvonalai a szembe sugárzó fényben egyre jobban kontúrozódnak.

Épp most van tehát itt az ideje, hogy róla, az emberről, a kutató tudósról megírjuk az igazat. Még nem vészett el előlünk, s alakja még nem lépett a legendák oltárra emelt ködébe.

Nézem a fényképét, hallgatom magnón a hangját, sétálok a Tisza partján, átlépem a Somogyi Könyvtár küszöbét, levegőt szippantok az alsóvárosi templom áhíthatából, bekopogtatok a lakásába, tudományos műhelyébe, emberekkel beszélgetek. Emberekkel, akik őt jobban ismerték nálam, s úgy érzem, egyre közelebb és közelebb kerülök hozzá.

Mit is írhatnék róla én, aki filológusként naponta forgatom ünnepi kalendáriumát; aki a váltott levelek s a háromszori találkozás hatására máig is szoros kapcsolatot érzek vele. A fiúét, akinek nagyon jó apa, a diákét, akinek nagyon jó professzor, a barátét, akinek a leghűségesebb társ, a testvérét, akinek a legodaadóbb testvér jutott. Sorba jártam tehát azokat, akik őt nagyon közelről ismerték, tisztelték, szerették. A tőlük kapott információk, a könyveinek, cikkeinek olvasmányélményei s a róla szóló nekrológok kereső, olykor elkapkodott áradatából választottam ki azt, ami leginkább jellemzi őt. Így jutottam egész közel hozzá.

Szaka Panna fia. Édesanyja második házasságából született a kis Sándor, vagy ahogyan akkor meg később is becézte anyja, majd felesége, Andika. A fiúgyermek születését azonban hamarosan az édesapa halála követte. Szaka Panna, a paprikapiac kofája maga maradt, s a hosszú, magányos élet, a piacozás, vásározás ezernyi gondja, a tanyáról tanyára tartó gyalogutak keménnyé formálták egyéniségét. Bensejében azonban megőrizte asszonyi gyengédségét, s ennek gyümölcseit a legkedvesebb, a kis Sándor élvezhette.

A szülői ház, ahol először csodálkozott a világra, óriási parasztporta volt. Az esküvői fénykép, amely idősebb Bálint Sándort és szép fiatal feleségét ábrázolja a boldog pillanatban, sok mindenről árulkodik. Szép ifjú pár áll előttünk a szögedi nemzet jellegzetes parasztviseletében, a férfin feszes csizma, zsinóros kabát és nadrág, a fiatalasszonyon bő szoknya köténnyel, hosszú ujjú blúz, ujján pedig a vőlegény elhalmozó gazdagságának arany jeleivel. S ahogy elnézem a szentmihálytelki paprikamúzeumban őrzött régi fotókat, Sándor bácsi gyermekora elevenedik meg előttem. Ültetik, locsolják a paprikapalántát, kapálják az egyenes sorokat, vagy ló vontatta kapával sarabolják. Majd a leszedett, tűzvörösén izzó termést hasítják, erét, magját különválasztják, tapossák, áztatják, őrlik, rostálják, mire a magyar konyha messzi földön híres, legkívánatosabb fűszere a piacra kerül. Mennyi munka kíséri a növényt, míg áru válik belőle! Innen, ezek közül az embertelennek tűnő munkában edzett parasztok közül érkezett a tudomány berkeibe a „legszőgedibb szögedi”, Bálint Sándor.

Egyesek szerint édesanyja mozdonyvezetőnek szánta. Kívánhatott-e ekkor ennél jobbat egyetlen fiának az özvegyasszony? Aligha. A vasút mindennél biztosabb kenyeret ígért, aki itt dolgozott, annak nem kellett rettegnie, mint a paprikatermelőknek az áprilisi, májusi hajnalok fagyától, vagy a palántát perzelő, nyári hőségtől. A kis Bálint Sándor azonban más utat keresett. Elemi után polgári iskolába iratkozott, ahol kiváló tanárok oktatták. Innen került — bizonyára különbözettel — a piaristákhoz. Szegeden végezte az egyetemet is. Egy fényképen valamiféle megismételhetetlen pózban láthatjuk a mártírhalált halt költő, Radnóti Miklós és mások társaságában. A költő fiatalos jókedvében barátja vállára teszi kezét. S ez a barátság a világháború emésztő pokla után áldott emlékeztető szelídült,

amiből mi már csak a „patriárka tekintetű” professzor egy gyakran hangoztatott kijelentését őrizhettük meg: — Soha nem ismertem tisztább embőrt Radnóti Miklósnál.

1934-ben nősült. Fialat s nagyon szép felesége egy jászladányi tanító leánya. Házasságuk nem tudni, hogyan indult. Sejthető azonban, hogy a falu akkori értelmiségi köreinek, az úgynevezett középosztálynak a langyos vizéből ebbe a paraszt özvegyasszony vezetete matriarchátus hideg vizébe belepottyanni nem lehetett könnyű dolog. A két fiatal a sors hamarosan különválasztotta. Sára asszony fia 1945-ben született. Madách személyes tragédiája lett Bálint Sándor osztályrésze is.

A szegedi otthonban egyedül maradt apa azonban nem tudott elfeledkezni feleségéről. Neki és Péternek lakást biztosított Pesten, tanári jövedelméhez szabott szerény keretek között. A hatvanas évek végén Sára asszony újból Szegedre költözött. Míg távol élt, a levelek százaival pótolták egymás hiányát, s végül az egykor végelegesnek tekintett fővárosi különélés után a mások által kisémmizett, megalázott asszony visszatért fiával a Bálint Sándor teremtette szűkös, de meleg fészekbe, a könyvek, a százados kegytárgyak, a népi offerek tudós világába. Itt sem mosolygott anyagi jólét a háromtagú családra. A nagyobb darab kenyérért, a jobb kutatási lehetőségekért, a boldogabb hétköznapokért a szegedi egyetem professzorának újból és újból tollat kellett fognia. Ez a külső kényszerítő erő azonban igen nagy munkatempóra készítette, s természetes érdeklődését, a szülői házból magával hozott emlékeit, a gyűjtőutak százain szerzett információit, a szakfolyóiratokból magába szívott ismeretanyagot könyveibe, cikkeibe sűrítette, csak így, a pénztelenség kényszerében tudta önmagát megvalósítani.

Aztán ezt a sokat sértett, sok rosszindulatú pletykát kiállt szimbiozist egy halálíg tartó megpróbáltatás erősíti. Sára asszonyt szörnyű kór támadta meg. Roszszabb a leggyorsabban végző betegségénél, családra, betegre egyaránt kínzóbb a ráknál, a férjtől, a fiútól mindennél nagyobb áldozatot kívánó Parkinson-kór. A kikerülhetetlen halál felé reszketve-remegve vánszorog a betegség, s az értő Bálint Féter tájékoztatása szerint szakaszosan támadja meg áldozatát. A vég biztos, az idő bizonytalan. S szörnyű próbára teszi az ápoló hozzátartozóit.

A professzor úr állta a próbát, betegápolónak jobb volt, mint sok hivatásos gondozó. Asszonyát mindennel ellátta, aki viszont éppen betegsége következtében előbb elutasította, majd újból és újból követelte az ápoló szeretetet. Amikor Sára asszony betegsége egy világos pillanatában felfedezte, hogy férje aktív idejének tekintélyes részét az ápolás tölti ki, s rájött arra, hogy a nyugdíjas tudós őmiatta nem tud dolgozni, gyermekien egyszerű választ hallhatott aggodalmára:

— Ugyan, ugyan! Hiszön néköd köszönhetöm, hogy dolgozni bírok és tudok, csakis néköd.

Pedig amikor feleségén elhatalmasodott a betegség, Sándor bácsinál is kopogtatt az öregkor jellegzetes tünete: az agyérelmeszesedés. Fialat belgyógyász menye tartotta, gyógyszerelte, injekciózta. Sára asszonyt pedig egyre inkább és inkább ápolni kellett, s ekkor Bálint Sándor betegségi tüneteinek szinte egyszeriben megszűntek. A halálig és azon túl is hűséges férj a legodaadóbb ápoló lett. S a nyugalom perceiben, óráiban születtek a tudós nagy összefoglaló munkái.

Amikor halott feleségét elsiratta, néhány héttel azelőtt, hogy maga is utána-költözött volna, lakásomba érkezve, így kezdte:

— Tudod, most a legnehezebbel kezdöm. Az én feleségöm möghalt.

Én meg mit is tudtam volna mondani? Vigasztaló szót annak, aki maga volt a megtestesült vigasz? Kértem, hogy belenyugodva a megváltoztathatatlanba, temetkezzék a munkába, mert így sokkal könnyebb lesz felednie. S máris terveiről, a szegedi barokk kőtetéről, annak előmunkálatairól beszélt, szegedi minoriták életrajzi adatait kérte tőlem.

Legjobb emberének, Hamvas Istvánnak pedig a temetést követő hetek valamelyikén is még mindig panaszkodott:

— Tudod, édös lelköm, nem vösz be a munka!

Magára maradt. Utazott Pest és Szeged között többször. Lázasan kereste, kutatatta régi rokoni, baráti kapcsolatait, így jutott nekem is néhány órája a virágvasárnap előtti szombaton itt, a pesti Belváros körmenetében. „Nem vötte be a munka.”

Maga az a tanult embör? Életrajzírói, tudományos pályafutásának értékelői bizonyára keresni fogják azt a meghatározó élményt, ami őt, a latin—magyar szakos filológust a néprajz vizei felé vitte. Ő maga a Bartók-hangverseny súlyos emlékétől számítja hivatása fogantatását. Valóban megdöbbentő élmény lehetett: hangversenypódiumon, a bartóki összhangzat csodavilágában hallotta újra azokat a dalokat, dallamokat, amelyeket gyakran énekelhetett édesanyja, amelyeket sorozásra menő, leszerelő katonáktól, a paprikahasító lányok dévaj sokaságában valakitől hallott. Ekkor tért meg a tudományok peregrinus diákja saját népéhez, az Alsóváros búcsúsihoz, hogy azután a halálig hű legyen szülőföldjéhez.

Irodalomtörténészként indult. Első jelentősebb munkája a reneszánsz magyar irodalom egyik legkitűnőbb múlt század végi kutatójának, Szilády Áronnak az életművével foglalkozik. Ezután jöhetett az a mindent eldöntő, életfordító, nagy bartóki élmény, hogy megbonthatatlan szövetségre lépjen Szeged és környéke parasztságával. Élete minden örömeit, munkája sok-sok sikerét a néprajzi gyűjtőutaknak köszönheti. Sokszor elképzelttem magamban, milyen lehetett a falvakat, tanyákat járó Bálint Sándor. Azt hiszem, soha nem kellett kívül rekedten sarujáról még az út porát is leráznia. Tombác János, valahányszor mesegyűjtő útján felkereste, mindig fehér kenyérrrel, szalonnával fogadta, s ha letelt az aznapi meseperenzem, a „profesztor úr” aktatáskájába mindig jutott friss gyümölcs, omlós fehér kenyér, vagy — télidőben — izes, fűszeres disznóság.

Másutt meg kérdéssel mutatkozott be:

— Édös lelköm, ismeri maga Szaka Pannát?

— Ismeröm, ismeröm — hangzott a válasz. — Csak nem maga az a tanult embör?

S édesanyja neve egyszeriben feloldotta azt a természetes feszültséget, amely joggal él minden bőszyoknyásban, csizmásban a városi vasalt nadrágossal szemben.

Olyan lehetett, amilyen nálunk, a mi asztalunknál volt. Nem kérette magát. A kínálásra, a válogatás lehetőségeit felsoroló asszonyi ajánlatra nem szabódott, azt választotta, ami neki leginkább ízlett. A természetes asszonyi szív az ilyen vendéget szereti, s ott Szegeden és környékén, különösen Szaka Panna neve hallatán nagyon sok ilyen asszony lehetett. Bár városról jött Sándor bácsi, mégis lelkén, egész habitusán hordta a szegedi nemzet „viseletét”, mint Veres Péter az elmaradhatatlan fehér inget és fényes szárú csizmát. Aztán már könnyen megindult a beszélgetés, az emlékezés a tudós és a tanya vagy a falusi ház egyszerű lakója között.

Kapcsolatait évtizedeken keresztül megőrizte. Alaptémája — a néprajzhoz indulása éveiben — Szeged társadalmának gazdálkodása, tárgyi és szellemi kultúrája volt. Ezért épített ki barátságát Debrecen azóta több könyves etnográfusával, Balogh Istvánnal. A „szegedi nemzet” kirajzásait kereste, s minthogy Balogh István kutatásai során olyan XVII—XVIII. századi kéziratokkal találkozott Debrecenben, amelyek őző, tehát szegedi és környéki nyelvjárásban születtek, Sándor bátyánk öröme érthetően nagy volt, hiszen biztosra vette, hogy a Tisza-parti város lakói valamikor egy óriási hullámban a Hortobágy mellékre költöztek, s oda magukkal vitték gazdag kertkultúrájukat és a homoki szőlőtermelés ezernyi fortélyát. Egyéb hasonlóságot is felfedezett a két tudós. Szeged Alsóváros parasztsága ugyanolyan törzsoökösen homogén volt, mint a XIX. század végéig a cívisvárosé. Hogy mikor zajlott le ez a városmértű nagy kirajzás? Valamikor a török időkben.

A város és környéke népéletének vizsgálatán túl természetesen leginkább az úgynevezett szakrális néprajz izgatta. Úgy érezte, a magyar etnográfia ezt a területet mindig idegennek tartotta, pedig a hivatalos egyházi liturgián túlmutató, a török hódoltság területein különösképpen elterjedt paraliturgikus aktusok, szövegek egy a költészethez, a transzcendens világhoz szokott nép természetes reakciói voltak. Baböna, mágia, profánumba torkollás, olykor a szakrális aktusok jókedvű paródiája? Az is, de szinte minden esetben egy természetes transzcendens igény megejtő folklorizálódása.

Mi mást is tükrözne a kesztölci parasztnok János-napi szokása, mint épp a természetes paraszti tudatban a túlvilági és földi igények furcsa ötvöződését? Ha elegendő bor termett, egy vödörnyi borral öntötték le János apostol szobrát, ha azonban Jézus szeretett tanítványa nem esdette le számukra a megélhetést, a vig téli estéket biztosító jó termést, akkor a rosszul imádkozó szent csak vizet kapott. Ugyanaz a naiv hit, a véges embernek a Végtelen felé tartó, áhító kapaszkodása tükröződik abban a szokásban, amit Újváry Zoltán, a debreceni egyetem profesz-

szora mutatott be: Grúzia egyik világtól elzárt, négyezer méternél magasabban fekvő falujában a keresztény kultúra nagyon sok pogány elemet őriz. A néphit szerint a halottaknak ugyanúgy van táplálkozási igényük, mint az élőknek, s ezért a sírra az év napján a halott legkedvesebb ételeit helyezik. Ilyenkor szépen terített asztalok díszítik a szomorúság kertjét. De nem kell túlságosan messzire mennünk. Egy alkalommal az északi iparváros, Ózd egyik gyári munkásának temetésén vettem részt. Három veje a halott édesapa koporsójába egy üveg bort helyezett. Ők már ugyan kicsit megmosolyogták saját tettüket is, a bor koporsóba csempészését azonban szinte megmagyarázhatatlanul fontosnak tartották.

Bálint Sándor előtt senki nem ismerte fel ennyire világosan, hogy keresztény kultúránk előtti gyökereinket a hivatalos szertartásrend mellett kialakult népi ceremóniák világában kell keresnünk. Különösképpen érvényes ez azokon a területeken, ahol a paraliturgiának történelmi hagyományai vannak, ahol a török időkben, mint például Szegeden és környékén is nem volt elegendő pap, s a vasárnapi istentiszteletet és a legszükségesebbet, a halott felett elmondandó fohászt afféle, teológiaiilag képzetlen „szent emberek” végezték, akiknek falujába legfeljebb negyedévenként vetődött el a környék papja vagy egy kóbor barát. Így természetesen olyan szertartáskultúra konzerválódott, amely nagyon sok nem keresztény elemet menekített a mi századunkba is, s ez nagyon sok hasonlóságot mutat más keresztény egyházak liturgiájával. Csak kutató kellett hozzá, aki ezekben a keresztény, félkeresztény, pogány szokásokban az értéket felismeri.

A hatvanas évek végén, amikor egy, a kézdivásárhelyi minoriták könyvtárában őrzött s 1688-ban Trencsénben előadott jezsuita dráma szövegét publikáltam, amely a december 6-án ünnepelt Szent Miklós életét, legendáját dramatizálta, természetesen izgatott a magyarországi Miklós-kultusz történetét is. Oly szívesen fel-lapoztam volna egy könyvet, amelyben a templompatrocíniumok megtalálhatók, egy másikat, amely a naphoz fűződő népi hiedelmeket tartalmazza, vagy egy harmadikat, amely a történelmi keresztnevek, helynevek dzsungelében teremtett volna rendet, egy negyediket, amely a magyarországi, Szent Miklóst ábrázoló szobrokat, festményeket gyűjtötte volna egybe, vagy amely a róla szóló irodalmi emlékekre hívta volna fel figyelmemet. Mondom, kezembe vettem volna. Az *Ünnepi kalendárium* megjelenése előtt azonban egy sereg kisebb-nagyobb tanulmány eredményeit kellett csokorba rendeznem. S amikor cikkem megjelent, küldtem belőle egy példányt Szeged néprajzprofesszorának. Kedves választ kaptam tőle. Évekkel később, amikor Bálint professzor háromkötetes magyar ünnepfolklor-története napvilágot látott, két következtetést kellett levonnom: magam csak egyetlen szent magyarországi kultuszának történetét tártam fel — részlegesen, s ezt is csak óriási munka árán sikerült, Bálint Sándor az egyházi év minden szentjét a történelmi Magyarország minden községében felkutatta. Én csak a Miklós-kultusszal kapcsolatos tanulmányokat néztem át, ő azonban nyakába akasztva tarisznyáját, a néprajzosok jellegzetes gyűjtőmódszerével házról házra, faluról falura járva szedett össze mérhetetlenül sok anyagot. Természetes, hogy ezután Bálint Sándor előtt szégyenkeznem kellett.

A professzort hite, személyes meggyőződése, városához, a tájhoz fűződő szeretete sohasem akadályozta meg abban, hogy ne keresse a keresztény kultúra pogány elemeit, hogy ne kutassa egy-egy szent, kultuszának más felekezetek paraliturgiájában való megjelenését, hogy ne érezze más felekezetek liturgiátörténetében a jártasságszerzés szükségességét. Szegedi professzorsága idején Scheiber Sándort, a rabbiképző mostani igazgatóját, a kiváló orientalistát, irodalomtörténészt megbízott tanárként alkalmazta azzal a céllal, hogy tanítványainak tartson előadást a keleti kultuszok magyarországi térhódításáról.

Mint etnográfust, Dankó Imre, a debreceni múzeum igazgatója így jellemzi Bálint Sándort: *Rendkívül szívós munkával, fanatikus eltökéltséggel egyrészt szűk-körűen, másrészt nagyon széleskörűen értelmezve az etnográfiát, világviszonylatban is párját ritkító szintézisre törekedett Szeged megmutatásában.*

Az egyetemes szemléletű, európai látókörű humanista magyar. Szűk körűnek hitt s mondjuk meg őszintén, világnézeti okok miatt nem is divatos fő kutatási témája miatt munkáját továbbvivő tanítványai nincsenek vagy alig vannak. Értő szem, halló fül azonnal észrevehette, hogy a professzor munkáját sosem kísérik látványos sikerek, s ezért épp egyetemi hallgatói köréből nem sokan akadnak, akik tőle a stafétabotot nyugodt lelkiismerettel átvehetik. Ha azonban a tanár—diák

viszonyt nemcsak a katedra és az iskolapad szűk világában értelmezzük, hanem tanítványainak tartjuk mindazokat, akik vele baráti viszonyban álltak, akik munkáit számtalanszor használták, akkor József Attilával szólva nyugodtan mondhatjuk, hogy egész népét tanította, s az egyetemes, európai, népi és keresztény kultúrának volt utolérhetetlen mestere. Ebben az értelemben nagyon sok örököse akad, hogy csak a legnyilvánvalóbbat említsem, Erdélyi Zsuzsannát, aki népi imák közreadásával máris klasszikus szintézist tudott megsejtenni. Azután a követők között másokat is találunk. Olyanokat, akik vele tanulták meg a gyűjtés módszertanát, olyanokat, akiket népi offerei, szakrális tárgyai ihlettek meg egy-egy hasonló gyűjtemény létrehozására, olyanokat, akik halála után alig néhány hónappal tudományos ülést rendeztek emlékére. S az a különös, hogy az *e tájra tévedt kis, ősz öregember*, ahogyan Polner Zoltán nevezi, kutatási irányait, témáit, a földrajzi területeket szinte szétosztva a tágabban értelmezett tanítványok körében, mindegyiknek juttatott valamit, az irodalomtörténésznek, a folkloristának, a tárgyi néprajzosnak, a bibliográfusnak, a kodikológusnak, a teológusnak, a muzeológusnak. Mint a vízbe dobott kő után a hullám, vagy mint az éterbe kibocsátott elektromos hangrezgés, gyűrűzik, terjed koncentrikus körökben tudása. S így letünk nagyon sokan, nem az ő katedrájától indulva, tanítványai.

Élete nagy összegező munkáit: a *Népiünk ünnepei*-t (1938), az *Egy magyar szent ember*-t (1942), a *Szegedi szótár* két kötetét (1957), a *Szeged városá*-t (1959), a *Szegedi papriká*-t (1962), a *Szeged népé*-t (1965), *Karácsony, húsvét, pünkösd* című könyvét (1974), *Tombác János meséi*-t (1975), a *Szeged reneszánsz kori műveltségé*-t, a *Szögédi nemzet* eddig megjelent kötetét (1976–1977), *Ünnepi kalendárium*-át (1977) a legjobb sajtórecenziók követték. Lektorai: Ortutay Gyula, Balassa Iván, Erdélyi Zsuzsanna szintézist teremtő készségét csodálták, mások, olvasói, tanítványai kitartó szorgalmát, a gáncsokat szelíden viselő erős akaratát.

A halála után megjelent nekrológok már keresték helyét az egyetemes magyar tudománytörténetben. Hadd idézzek ezekből néhány jellemzőt.

Annak ellenére, hogy egész életét Szegeden élte le és a szegedi folklór állt kutatásai középpontjában, élete és munkássága sosem vált csupán provinciális jelentőségűvé, és egy pillanatra sem engedett a rossz ízű nacionalizmus kitérteinek. Élete végéig megmaradt egyetemes szemléletű, európai látókörű humanista magyarnak. Így vélekedik róla Csanád Béla.

A Csongrád megyei Hírlap is ugyanilyen nagy távlatot jelöl pályájának: *Dugonics, Tömörkény, Móra Ferenc, Juhász Gyula szellemi gazdagságát és örökét teljesítette ki ma még felbecsülhetetlen értékű szellemtörténeti munkáival és tette híressé azt a tudományágat, amelyet néprajznak neveznek.*

Tálasi professzor, a néprajzos szakember pedig többek között így értékelte tudományos tevékenységét:

Az egykori szegedi alsóvárosi parasztfiú munkásságával nemcsak szűkebb patriájának, de a magyar néprajz- és művelődéstörténeti tudományoknak, a távoli és közeli Európának egyaránt egy csaknem lezárt szintézist hagyott örökségül.

Holl Béla irodalomtörténeti érdeklődését tárja fel:

A mindig szerény tudós azonban a szűkebb szakmai, néprajzi diszciplína és a patriótaszemlélet határain túllátott. Korokat összefogó és a magyar művelődéstörténet egészét szemlélő szintézisre törekedett. Ennek módszerében is követendő példáját a Szeged reneszánsz kori műveltsége (Budapest, 1975) című tanulmányában mutatta meg... A patrióta-, sőt a felekezeti szemléleten is túlmutat a szakrális néprajz egy élet során gyűjtött és az egész magyar művelődéstörténet területére tekintő anyagának három kötetben való rendszerezése Karácsony, húsvét, pünkösd és Ünnepi kalendárium címmel.

Scheiber Sándor nekrológjában a legtöbbit mondja el egyéniségéről, emberiségéről, tudományos törekvéseiről:

Egy könyvtárnyi irodalom szerzője szegény, szerény — több: alázatos ember volt. A mások érdemeit felnagyító, a magáéit háttérbe szorító. Erző, érzékeny lélek. A legtisztább ember, akit sok évtizedes barátságunk folyamán megismerhettem... Biztos vagyok benne, hogy értékekre fogékony korunk Szeged halhatatlan fiának nem késlekedik méltó emléket állítani; s Bálint Sándornak szobra lesz városában.

Számba véve tudományos tevékenységét, a kutatóban önkéntelenül felvetődik a kérdés: mindezt hogyan tudta elérni? Hogy tudott ennyi időt találni gyűjtésre, rendszerezésre, az írásra, a korrektúrázás időt rabló nyúgének elviselésére, s ezen

túl tudósi, baráti, rokoni, családi kapcsolatainak ápolására? Hiszen a nap neki is huszonnégy órából állott. Hamvas Istvánnak mondogatta gyakran jóízű kedveskedéssel:

— Tudod, édös lelköm, ha löhetne, kiülnék az alsóvárosi templom elé és időt koldulnék.

Bálint Péter is beszélt a professzor állandó időzavaráról, nem tudván, hogy a filológus munkájának természetes velejárója ez. A kutató tudós szinte állandóan késésben van. Hányszor fordulhatott elő vele is, hogy már befejezettnek hitt kézírataival még napokat, heteket kellett eltöltenie! A Móra Ferenc Múzeum igazgatója, a televíziós portréfilm riportere, Trogmayer Ottó mesélte, hogy már nyomdába adott, kisdedett kézírataihoz gyakran hozta a fejezetnyi pótlásokat.

Látogatói éppen ezért az időt szinte megállítani akaró tudósra soha nem haragudtak meg, ha figyelmeztette őket az idő múlására. Még egy-két szó, s máris távoztak. Sándor bácsi pedig újból könyvei, jegyzetei mellé telepedett. Másokra vizsgolt, akikre idejét, tudását érdemes volt pazarolnia, nem sajnálta a múltó órákat. Segítségét nagyon szívesen elfogadott. Olykor a Somogyi Könyvtár, máskor a szegedi szeminárium növendékei segítettek neki az anyag rendezésében, a gépelésben. Ezenkívül pedig várt rá napi tizenkét órai munka, kora reggeltől késő estig, látástól vakulásig, ahogyan gyermekkorában a paprikatermelők között megszokta.

Ha mögcsináljátok a forradalmat, rám biztosan számíthattok! Rónay György egyik nagyon szép, Bálint Sándorról szóló esszéjében meséli el az alábbi esetet, a történet leírását Fábrián Dánieltől, József Attila barátjától és munkatársától kölcsönözve. Bálint Sándor kikísérte az állomásra József Attilát és Fábrián Dánielt, akik Szegeden épp röpiratuk megfogalmazása miatt találkoztak, s még a peronról utánuk kiáltott:

— Aztán, ha mögcsináljátok a forradalmat, rám biztosan számíthattok! — Néhány perc múlva az ifjú Bálint Sándort civil ruhás nyomozók kapták karon s a rendőrségre kísérték.

Ez az eset, valamint egy még napvilágot nem látott, múzeumban őrzött életrajzi visszaemlékezésének néhány mondata sejteti meg velünk, hogy az alsóvárosi parasztfiúban nemcsak a tudomány tüze lobogott, hanem valamiféle politikai szerepvállalásra is gondolt. Vonzódása az uralkodó magyar állapotokat megváltoztatni akaró, Szegeden végzett, baloldali fiatal értelmiséghez paraszti sorsának természetes következménye.

Tanítóképzős tanítványai szerint németellenessége ez idő tájt nyilvánvalóvá vált. S nemcsak életét biztos mederbe terelő vallásossága, hanem politikai állásfoglalása is arra készítette, hogy üldözött embereket bújtasson. Szétbomló családi fészékben otthont találtak deportálásra ítélt zsidók, fiatal értelmiségiek vagy azok családtagjai. Másoknak — elhurcoltatásuk idejére — a vagyonát rejtgette. Az egyik visszaemlékező szerint a Viharsarok ismert képviselőjének, a későbbi jeles szociográfusnak a télikabátját adta kölcsön, hogy a Debrecenben tartott Ideiglenes Nemzetgyűlésre gyalog, szekéren, alkalmi gépkocsin, szovjet ágyútalpon elutazhasson. A képviselő nem fázott, az ifjú szimpatizáns pedig kabát nélkül maradt.

A koalíciós időszakban a kereszténydemokrata pártban tevékenykedett. Milyen eredménnyel? Nem tudni. Az emlékezet csak annyit őrzött meg, hogy politikai állásfoglalása, talán radikalitása miatt kemény szócstatát kellett vívnia a város püspökével s később az ellenkezést alig tűró esztergomi érsekkel is. A fiatal, meggyőződéses politikus nem engedte, hogy az egyházi hatalmak pártja politikáját meghatározzák. Ezek ellenére, amikor felvetődött annak a gondolata, hogy Magyarország a háború után rendezné viszonyát a Vatikánnal, Bálint Sándort az állam részéről is nagykövetnek szemelték ki.

A nyugdíjaztatása körüli zavarok is politikai szereplésének következményei voltak. A katedrát elhagyta, bizonyára érzékeny lelkét megrázta az eset, nyugalmasnak ígérkező nyugdíjas éveit azonban a legszigorúbb kolostori pontosságban beosztott napirend, igen aktív munka határozta meg. Ő világosan látta, hogy a nem akart, kényszerű nyugdíj tulajdonképpen ajándék neki, Szeged népének, az egész ország tudományosságának. S aki a nyugdíjaztatását annyira sürgette, akaratlanul is a legnagyobb jót tette vele, velünk.

Vallomása a már említett, ki nem adott visszaemlékezésében, nekünk szóló örökség:

— *Mindig arra törekedtem, hogy ami a paraszti kultúrában emberi, akár szellemi, akár erkölcsi érték volt, minél nagyobb mértékben beleépüljön ebbe a mi alakuló, urbánus, szocialista kultúránkba...*

Rendszerünket, társadalmi berendezkedésünket tehát magáénak érezte, s azt a maga módján tovább is akarta építeni. A róla, vele készült televíziós portré-filmekben is hagyott ránk megfontolandó gondolatokat:

— *Mi lönnék, hogyha újra születnék? Nyugodtan és nyíltan azt mondanám, hogy pedagógus lönnék, nevelő lönnék, már csak azért is, mert a szocializmus mindön vonatkozástul eltekintve és vonatkozást megelőzve elsősorban pedagógiai kérdés. És ugye ezt szolgálni, egy nemzetnek, egy társadalomnak az ügyit, önméleteit, örömit, ami az alkotásokban, az emberi művekben telhetik... Szóval, azt merném mondani, hogy izig-vérig pedagógus vagyok mind a mái napig, még akkor is, hogyha a tudomány tárgyilagosságra kötelez. Ezt a tárgyilagosságot nagyon tisztülöm, még legbelsőbb meggyőződésömet sem engedöm szóhoz jutni ezekenél a szakrális néprajzi munkáknál!*

Az igazak lelke Isten kezében van és a halál gyötrelme nem érinti őket. A világból való távozásukat balsorsnak vélték, elmenetelüket megsemmisülésnek. Ők azonban békességben vannak, mert ha az emberek szemében kínokat szenvedtek is, a reményük telve volt halhatatlansággal.

A temetési szertartást végző pap, a mindig szolgálatkész jó barát a Bölcsesség könyvének szavait idézte Bálint Sándor temetésén. Róla mindenki tudta, hogy gyakorló katolikus volt. Piarista paptanárok nevelték, akikre a református Balogh István úgy emlékezik, hogy Sík Sándorral az élen a neokatolicizmus képviselői. Valóban, a barokk sallangoktól, diszektől, rangoktól, címektől mentes, de munkával, aktív közéleti tevékenységgel, tudománnyal telt emberek gyülekezete vette őt körül. Bálint Sándor egyik jelentős hitélményét bizonyára itt szerezte. Ennek első ösztönzője természetesen édesanyja lehetett. Eljárván vele az alsóvárosi ferences templom vasárnapjaira, olvasós, litániás, imádságos búcsúira, Bálint Sándor itt találkozhatott a jámbor asszonyok, férfiak templomon kívüli szertartásaival, maguk faragta, továbbadta imaközlteményeivel, dalaival. S a nyújtott, hajlításokkal ékesített, szinte az egekbe emelő ének, a körmenetek innen is, onnan is visszhangzó, ismétlődő dallamvilága vezették el — a bartóki élményen túl — a szakrális néprajzhoz, s egyben erősítették a hitét.

Nem ragadt azonban meg a „csak a katolikus anyaszentegyház üdvözt” tridenti tételénél. Messzebbre látott. Példaképei a racionális hit szószólói s az olasz reneszánsz nagy irodalmi alakjának követői, a ferencesek lehettek. Sík Sándorhoz hasonlóan szerette, becsülte a hívőket, a nem hívőket és a kételkedőket, hisz tudta, hogy az ember legtermészetesebb tulajdonsága a kétely, de tudta azt is, hogy útjuk egyfelé vezet. Csak eggyel nem tudott szóba elegyedni, azzal, *Aki a minden mindegy hullamérgét / Oltja miazmás ördögmosolyával / Az édes élet orgazmizmusába* (Sík S.: Hívők és hitetlenek).

Azt kereste, ami összeköti az embereket, s nem azt, ami távoltaszítja őket egymástól. Felesége halála után, amikor „nem vötte be a munka”, egy fájdalmas bolyongásában vetődött be régi barátjához, Scheiber Sándorhoz. S mint ezt nekem Scheiber professzor elmondta, első kérdése az volt, van-e olyan imájuk, amit a halottakért szoktak elmondani, majd az igenlő válasza csak annyit kért, hogy az Ábrahám kebelére távozott feleségéért mondjanak el egy imádságot.

Azt is megtudtam róla, hogy a fogadalmi templomban naponta áldozott, a szegedi szerb templomban meg székert tartottak fenn a számára. Sejtették tehát, hogy ő maga kereste azokat a lehetőségeket, amelyek az Isten népét, az egy pásztor egy nyáját egybeterelhetik.

Amikor József Attilától, Fábíán Dánieltől elválva a rendőrségre cipelték, akkor — mint Rónay György előadja — *Bálint Sándor hosszú előadásba kezdett. Magyarázta Krisztus szerepét a történelemben, akit a legnagyobb lelki forradalmárnak tart... A szeretetről prédikált, amely megváltja az emberiséget...*

Valamiféle ősi hit, a keresztényüldözések korának tántoríthatatlan buzgalma, a gályarab prédikátorok, a kassai vértanúk lángolása, áthatolhatatlansága égett benne, amelynek fészkeben mindig parázs izzott. Nyugdíjaztatása előtt még egyszer bíróság elé idézték, s akkor az utolsó szó jogán csak ennyit nyilatkozott meg: szegényitőjéről:

— Arra kéröm az én Uramot Istenömet, hogy ne tudjam mög, ki juttatott ide, hogy ne éljen gyűlölet bennem iránta.

Csak ennyit, és nem többet. Azután több, mint egy évtizeddel később találkozott azzal, aki őt „ide juttatta”, s útítársától, a mindig segíteni kész Hamvas Istvántól elszakadva, odament idegongondozott, egykori rosszakarójához — beszélgetni.

Bálint Sándor ember volt az emberek között, s ez a legnemesebb erény, amely a hívő szerint az Isten közelében való boldog megnyugvást, a felekezeten kívüli számára pedig a halál után a könyveiben és a róla szóló írásokban tartós emlékezetet érdemel.

Okkal tartották a föld egyik legjámborabb emberét vétkeken apolitikusnak. A „három embernyit dolgozó tudós” sejtetően gyakran érezhette magát a Tisza partján száműzöttnek, s mondhatta Mikessel, nem a tenger mormolását, csak a Tisza szelíd locsogását hallgatva: *Némellyeket az Isten felmagasztal, némellyeket megáláz és mindeniknek halálkot kell néki adni...*

Bálint Sándornak azonban Szeged mindig csak Zágont jelentette és sosem Rodostót, hisz ez a város adott neki bölcsőt, édesanyát, csendes folyót, jó tanárokat, professzorokat, katedrát tanítóképzőben, tanárképzőben és egyetemen, de méltatlanul korai, mégis, a maga és mindannyiunk hasznára vált nyugdíjat is. Itt jelent meg tanulmányainak tekintélyes része, itt látott napvilágot élete nagy munkája és álma, a háromkötetes *Szögedi Nemzet*, itt forgatták róla emlékezetes portréfilmjét.

Itt van az alsóvárosi templom ferences áhítatával, itt köszönt rá sétái alkalmával a Somogyi Könyvtár, ahol mindig otthon érezte magát, s itt, a Móra Múzeum folyosóin lesték, figyelték szinte minden kívánságát. Itt készült népzene-kutató menyének az a tökéletes bőrduda, amellyel hajdan volt lakodalmak hangulatát tudták megidézni. Bölcsőjét itt ácsolták, koporsóba máshol fektették, de pihenni örökre Zágónba tért vissza.

Egyik nagyon kedves ismerősének, az őt versben köszöntő Dékány Endrének rövid köszönő levele végére ennyit írt: *A halálnál is erősebb szeretettel köszöntelek életünk nagy ádventjében. 1979. Sándor bátyád.*

Akkor, élete utolsó karácsonyán is tudta, hogy a halál nem végzetes hatalom. Tudta, hogy a kikerülhetetlen halál felett is boldog hatalmat gyakorol a szeretet, amely Pál apostol himnikus szárnyalású prózája szerint mindenekfelett él és uralkodik.

Jegyzetek: 1. Itt mondok köszönetet mindazoknak, akik szöveai, kéziratok tanulmányaikkal, Bálint Sándorra vonatkozó cikkgyűjteményeikkel segítséget nyújtottak. Így Scheiber Sándornak, Dékány Endrének, Paksa Katalinnak, Balogh Istvánnak, Tóth Bélának, Péter Lászlónak, Gyuris Györgynek, Cs. Tokácsli Boglárnak, Illa Mihálynak, Keserű Bálintnak, Hamvas Istvánnak, Bálint Péternek, Trogmayer Ottónak, Juhász Antalnak, Erdélyi Zsuzsannának. — 2. Az alábbi, Bálint Sándorról szóló cikkeket, tanulmányokat és nekrológokat használtam:

Csanád Béla Bálint Sándor halálára (Új Ember, 1980. máj. 25.) — Dankó Imre A „szögedi nemzet” krónikása (Hajdú-Bihari Napló, 1980. máj. 17.) — Erdélyi Zsuzsanna Szeged Alsóváros ünnepel. Bálint Sándor 75 éves (Új Ember, 1979. szept. 30.) — Hamvas István Bálint Sándor temetésén elmondott beszéd (Kézirat) — Holl Béla Bálint Sándor (1904—1980) (IK, 1980. 3. sz.) — K. I. Búcsú Szeged szerelmesétől (Magyar Nemzet, 1980. máj. 13.) — Kilián István Bálint Sándor emléke (Napjaink, 1980. júl.) — Molnár Zoltán Kinek kell a magyar néprajz? (ÉS, 1974. szept. 21.) — N N Eltemették Bálint Sándort (Délmagyarország, 1980. máj. 21.) — N N Bálint Sándor [Forrás (Jugoszlávia), 1980. jún. 6.] — Péter László Beszélgetés Bálint Sándorral (Kortárs, 1980. aug.) — Péter László Bálint Sándor munkássága [Bibliográfia (Szeged), 1974] — Péter László Bálint Sándor nélkül (Kortárs, 1980. aug.) — Polner Zoltán A pátriárka (Kézirat) — Pr Z Elhunyt Bálint Sándor (Csongrád megyei Hírlap, 1980. máj. 11.) — Rónay György Bálint Sándor (Vigília, 1976. jan.) — Scheiber Sándor Bálint Sándor (ÉS, 1980. máj. 17.) — Tóth Árpád A „legszögedibb szögedi”. Bálint Sándor-portréfilm (1979. júl. 19. Szerk. D. Fehér Zsuzsa) — Tóth Béla Sándor bátyánk (Tiszatáj, 1980. jún.) — Tóth Sándor Bálint Sándor a magyar népballedáról (Vigília, 1974. okt.) — Trogmayer Ottó és Bálint Sándor beszélgetése. (Magnószalag a Móra Ferenc Múzeum hangarchívumából) — Újváry Zoltán Folklorjegyzetek Grúziából (Múzeumi Kurír, 1972. aug. 8.).